

Aleksandar R. MILETIĆ

UDK: 323(497.1) "1928" (093.2)
342.537.5/538(487.1) "1928"(093.2)

DR NINKO PERIĆ O ZLOČINU U NARODNOJ SKUPŠTINI 20. JUNA 1928. GODINE

APSTRAKT: Priloženi rad nastao je zbog potrebe da se na osnovu građe iz privatne ostavštine Ninka Perića potpunije sagleda njegovo učešće u skupštinskom zločinu od 20. juna 1928. godine. Događaj je imao značajne posledice, a Perić, predsednik tadašnje Skupštine i ličnost od velikog poverenja kralja Aleksandra, bio je optuživan u publicistici i istoriografiji. Često bi se istina iskrivila zbog namere da se u pisanju bude zapaljiv i senzacionalan. Osobitu pažnju posvetili smo upravo toj dimenziji problema (njegovoj naknadnoj interpretaciji), možda i više nego značaju događaja po sebi.

„Dne 24. srpnja 1928. godine u devet sati prije podne”, dakle nešto više od mesec dana nakon zločina, Stjepan Radić je u svom stanu u Hercegovačkoj ulici u Zagrebu davao izjavu sudiji istražitelju Janku Gogolji. Perovoda je bio Žarko Harambašić, a postupak je vođen po zahtevu prvostepenog suda iz Beograda. Naknadnu težinu tom iskazu pridodala je činjenica da je vođa HSS umro već 8. avgusta 1928. godine, pa se on može smatrati kao svojevrsni politički testament ili amanet koji je Radić ostavio za sobom... Dvadesetog juna 1944. godine, na godišnjicu događaja, delove Radićevog iskaza objavila je zagrebačka novina *Hrvatski narod*.¹ Neznano kako, jedan primerak

¹ Krešimir Devčić, „Stjepan Radić o zločinu u Beogradu”, *Hrvatski narod*, 20.VI 1944. Verzija vrlo malo odstupa od one koju je 1941. objavio Rudolf Horvat (R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, 1942), a koju je u svojoj knjizi preneo Zvonimir Kulundžić (*Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb, 1967, 387-394). Takođe, skoro su neznatna odstupanja od originala (npr. „iztragu” umesto „istragu”, „predsjednik skupštine Perić”, umesto „predsjednik Perić” itd.), koji je pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (HDA, 815 – Radić Antun, Pavle i Stjepan, kut. 1). Kopiju tog dokumenta dobili smo ljubaznošću i trudom tamošnjeg personala, a naročitu zahvalnost dugujem gospođi Branki Molnar iz Državnog arhiva u Zagrebu i Ornatu Tadin, arhivistkinji Hrvatskog državnog arhiva.

te novine dospeo je do dr Ninka Perića,² koji je, u penziji, sa porodicom, u Beogradu provodio svoje okupacijske dane.

Perić je verovatno bio uznemiren sadržinom novinskog članka u kojem su protiv njega iznošene ozbiljne optužbe. U njegovoj privatnoj ostavštini nalazi se na tri stranice, mastilom i čini se nervoznom rukom napisani odgovor.³ Pre nego što vidimo šta je bio razlog tog uznemirenja i kakav je bio Perićev odgovor,⁴ samo ćemo ukratko učiniti pristup temi i ukazati na smernice i koncepciju ovog malog rada.

Doktor Ninko Perić se kobnog dana nalazio na položaju predsednika Narodne skupštine, koja već duže vreme nije bila dostojna tog imena. Atmosfera u kojoj se zločin odigrao već je toliko puta rekonstruisana i obrazlagana u historiografiji da se na njoj nećemo zadržavati. Nećemo se baviti ni emocijama, ni velikim razlozima politike i države... Pokušaćemo samo da utvrdimo tehničke detalje i okolnosti inkriminacija koje terete Perića. U tom smislu možda bi trebalo unapred ukazati uvažanim čitaocima na to da ne očekuju neko naročito zanimljivo štivo, jer upravo je u ovom slučaju potreba za zanimljivim i spektakularnim često dovodila do zakrivljavanja istine. Osobito pažnju posvetićemo upravo ovoj dimenziji problema (njegovoj naknadnoj interpretaciji), možda i više nego značaju događaja po sebi.

Kako je Puniša Račić dobio reč od predsednika Skupštine?

Da vidimo, dakle, u čemu se sastojala Perićeva „krivica”, onako kako su je obrazložili Stjepan Radić i Zvonimir Kulundžić, ugledni hrvatski publicist i autor opsežne monografije⁵ posvećene skupštinskom zločinu.⁶ Optužbe ćemo navoditi i obrazlagati jednu za drugom – najpre u pogledu okolnosti koje su najneposrednije prethodile upotrebi oružja. Tu Radić okrivljuje Perića što je Puniši Račiću navodno dao reč mimo poslovnčkih pravila i što mu je dozvolio da govori sa govornice, a ne sa mesta na kojem je sedeo.

Radić to ovako opisuje: „Na to predsjednik Perić pozove Punišu Račića da govori na ličnu primjedbu, jer da ga je netko pomenuo poimence. Netko – to je bio Pavle

² Za detaljne biografske podatke i karakteristična mesta iz političkog angažmana dr Ninka Perića pogledati naš prilog: „Iz memoara dr Ninka Perića (1886-1960)”, u ovom broju časopisa.

³ Rukopis (dalje u tekstu Rukopis - I) nalazi se u neinventarisanom privatnom arhivu – ostavštini Ninka Perića. Svi dokumenti i hartije tog privatnog arhiva bili su nam dostupni zahvaljujući naročitoj ljubaznosti i poverenju Nenada Perića, advokata iz Beograda, u čijem posedu se ostavština nalazi.

⁴ Koncipiran je kao odgovor novinskoj redakciji, ali ne znamo da li je primerak poslat u Zagreb.

⁵ Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića*, Zagreb, 1967. Perićeva „krivica” jedno je od centralnih mesta Kulundžićeve argumentacije o zaveri „velikosrpskih” krugova koja je prethodila zločinu. Knjiga je imala odjeka i u hrvatskoj historiografiji. Predgovor i pohvale Kulundžićevoj knjizi napisao je uvaženi istoričar Ferdo Čulinović, a Hrvoje Matković upućuje na tu knjigu kao na izvor informacija o pozadini atentata: H. Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 1988, 166.

⁶ Stav o Perićevoj krivici s vremenom je postao opšte mesto naše historiografije. Profesor Gligorijević je u svojoj knjizi iz političke istorije Kraljevine SHS, objavio fotografiju na kojoj se vidi Ninko Perić u razgovoru s novinarima. Ispod fotografije ide propratni tekst: „Odgovornost za zločin – Predsednik Skupštine dr Ninko Perić (...)” B. Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji (1919-1929)*, Beograd 1979, 258. Navedeno mesto je ilustrativno zato što autor ni na jednom mestu u knjizi nije analizirao učešće i ulogu Perića u događaju.

Radić. To je bila nečuvena stvar. Nikada predsjednik ne pozivlje nikoga da govori na osobnu primjedbu. To nije bilo dosta dru. Periću, nego je Račića pozvao, da govori s govornice. To se osobito protivi poslovniku, koji određuje da se na osobnu primjedbu ima govoriti iz klupe.”⁷

Jedna od neospornih činjenica koju ističe Perić,⁸ a koju potvrđuje i Kulundžić u svojoj knjizi, jeste da upadica ili komentar Pavla Radića nije bio i nije mogao biti razlog da Puniša Račić dobije pravo na reč. Po kom osnovu je onda Račić dobio reč od predsjednika Skupštine? Da bi se na ovo pitanje odgovorilo, treba prethodno znati neke detalje poslovnčkih pravila za rad tadašnje Narodne skupštine – pa budući da je stvar neizostavna, moramo joj posvetiti malo pažnje.

Naime, svaka skupštinska sednica započinjala je čitanjem stenografskih beležaka sa prethodne (čl. 47 Poslovnika), tako da je 20. juna, na početku sednice čitan zapisnik sednice od 19. juna. Najpre se javljaju govornici koji imaju primedbe na zapisnik. Predsednik Skupštine beleži njihova imena, proziva ih, oni obrazlažu svoje neslaganje jedan za drugim, a poslanici u Skupštini svojim glasovima odlučuju da li će se neka primedba uvažiti ili ne.

Na pomenutoj sednici 20. juna četvorica govornika imala su primedbe na zapisnik (Pucelj, Kosanović, Pribičević i Maštrović), ali skupštinska većina je te primedbe odbacila. Predsednik je tada konstatovao da je zapisnik primljen i dao reč poslaniku Tomi Popoviću, „radi ličnog **obaveštenja**”. Da bi se na taj način dobila reč, prethodni govornik morao je pomenuti njegovo ime, on je zatim morao tražiti reč od predsednika, a on je sve to morao da registruje i da mu dozvoli repliku u prvoj mogućoj prilici. Sve to odigrava se gestom, a ne rečima, tako da se nalazi van stenografskih beležaka. O tome je moguće obavestiti se jedino u posebnom iskazu nekog od aktera ili predsednika Skupštine, koji mi, na sreću, imamo.

Za vreme Maštrovićevog govora (poslednji govornik koji je stavljaio primedbu na poslovnik) bili su pomenuti imenom poslanici Puniša Račić i Toma Popović.⁹ Perić u dva svoja rukopisa¹⁰ napominje da je njihova imena u tom trenutku (kada su se javili) zapisao,¹¹ a reč su mogli dobiti tek kada se Skupština izjasnila o Maštrovićevoj primedbi. Kada je nakon toga (automatski) konstatovano da je zapisnik primljen,

⁷ Iskaz Stjepana Radića, verzija Krešimira Devčića, uz nekoliko beznačajnih leksičkih (pomenuo – spomenuo, osobnu – ličnu) razlika istovetna originalu iz HDA.

⁸ Videti napomenu br. 11.

⁹ Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine SHS, 20. jun 1928, 537.

¹⁰ Pored pomenutog rukopisa, koji je odgovor na Devčićev tekst iz 1944. (Rukopis-1), u Perićevom arhivu nalazi se i koncept njegove izjave kao svedoka na sudenju Puniši Račiću (u daljem tekstu Rukopis-2)

¹¹ „Za vreme govora nar. Poslanika g. prof. Maštrovića koji je govor štampan u stenografskim beleškama, i iz kojega se vidi da je lično pomenuo Punišu Račića, ovaj je podigao ruku u pravcu predsednika Nar. Skupštine što se ima smatrati da se javlja za reč radi ličnog objašnjenja i ja sam, kao predsednik Nar. Skupštine uneo Račića u listu prijavljenih govornika radi ličnog objašnjenja; tu reč radi ličnog objašnjenja mora predsednik dati prijavljenom govorniku. Nije dakle istina u napisu da sam dao reč Račiću povodom kakve upadice pok. Pavla Radića, već povodom govora g. Maštrovića.” – N. Perić, Rukopis-1. Takode: „(...) Na ovu zamerku g. Maštrovića ja sam imao dati objašnjenje pošto se izjasne g. Toma Popović i Puniša Račić, koji su se odmah javili radi ličnog objašnjenja.” – N. Perić, Rukopis-2.

najpre je dobio reč Popović, a posle njega po istom principu Puniša Račić. Radić nije mogao videti (zbog svoje kratkovidosti), a Kulundžić nije mogao znati da su obojica tražila reč i da su reč dobila po redosledu javljanja,¹² a ne po volji predsednika Perića. Tako je ono za šta je Radić govorio da je „nečuvena stvar”, a Kulundžić objašnjavao kao nešto apsolutno protivno Poslovniku, bio zapravo najrutinskiji skupštinski postupak.

Prihvatajući Perićeve navode, Kulundžićeva argumentacija (koju navodimo u produžetku) pokazala bi se u celosti manjkava:

„Dr Ninko Perić bio je profesor na Pravnom fakultetu Beogradskog univerziteta, i već veoma rutinirani, veoma uvježbani predsednik Narodne skupštine, te je, prema tome, veoma dobro poznao skupštinski Poslovnik. *A taj je Poslovnik dozvoljavao dobijanje riječi 'za lično objašnjenje' samo u slučaju da to poslanik, koji se smatrao povređenim, formalno i zatraži. I to samo onda ako ga govornik, koji je govorio prije njega, u svom govoru spomenuo – što ovdje nije bio slučaj.*¹³ Posljednji, koji je govorio bio je Toma Popović (...) i kao što se vidi on ga nije spomenuo (kurziv A.M.)(...) Dakle, Puniša Račić niti je tražio riječ za '**lično objašnjenje**' niti ju je mogao dobiti, jer za to nisu postojali potrebni uvjeti.”¹⁴

Kada je Kulundžić na ovaj način „dokazao” Perićevu polazišnu krivicu, on joj, zatim, pronalazi pravo mesto u hijerarhiji odgovornosti za zločin.¹⁵ Videćemo da Kulundžić (nadopunjujući prethodnu verziju Stjepana Radića) Punišu Račića smatra samo instrumentom velike orkestracije Ninka Perića. Pošto je Perić bio poverljiva ličnost kralja Aleksandra, konci zavere razvlače se tako do samog nalogodavca. Račić, inače problematičnog mentalnog zdravlja, a tog dana još naročito smeten, u jednom trenutku čak okleva i odustaje, ali Kulundžićev Perić, hladnokrvan i promišljen, vraća ga zločinu. Da vidimo kako to izgleda u knjizi:

„(...) u ovom konkretnom slučaju (kada je Račiću davao reč, A.M.), osjećajući da radi nešto nepravilno,¹⁶ Ninko Perić čini jednu psihološki veoma značajnu omašku, i on se za taj svoj čin već unaprijed opravdava; naime, iako ga za to nitko nije ni pitao, on dodaje: 'pošto je bio spomenut'.¹⁷

Ali prije nego što je Perić dodao zadnje četiri riječi, Puniša Račić, koji tu – očito – igra samo jednu unaprijed pripremljenu ulogu, čini jednu još veću grešku, bolje rečeno

¹² „Ako je više govornika izazvano na ličnu odbranu ili objašnjenje Predsednik će im dati reč po redu prijave.” (čl. 39 Poslovnika Narodne skupštine)

¹³ Kao što vidimo, Kulundžić ne pretpostavlja mogućnost da govornik pomene dvojicu poslanika i da obojica zatraže i dobiju reč radi „ličnog objašnjenja”.

¹⁴ Z. Kulundžić, nav. delo, 351-2.

¹⁵ Eksplicitno istorijsko svedočanstvo o odgovornosti kralja Aleksandra u zločinu ne postoji. Velika pažnja pridaje se svedočanstvu koje je ostavio Stanko Majcen o poseti Puniše Račića Korošecu, dan uoči atentata. Svedočanstvo je, međutim, nastalo naknadno, posle 1940, pa se može sumnjati u naknadne motive, koje je Majcen mogao imati. B. Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988* (tematska zbirka dokumenata), 1988, 307.

¹⁶ Ova Kulundžićeva ocena proizlazi iz već unapred usvojene predrasude o Perićevoj krivici i njegovom zločinačkom dogovoru s Račićem i teško bi se u bilo kom drugom kontekstu mogla kao takva pojaviti.

¹⁷ „Ima reč narodni poslanik g. Puniša Račić, radi ličnog obaveštenja pošto je bio spomenut.” – Stenografske beleške.

upada u situaciju u kojoj se nalaze glumci u kazalištima kad im šaptač ne dobaci pravi 'šlagvort', pravu početnu riječ. Puniša Račić zna da je bilo planirano da će on uzeti riječ zato da 'stavi primedbu na zapisnik', a sad treba da govori 'zbog **ličnog objašnjenja**'. On u glavi ima jedno, a sad treba da govori drugo. On u nastaloj, nepredviđenoj situaciji nije u stanju da ocijeni da li je nastupio planirani najpogodniji momenat za izvršenje zločina, i TO ga zbunjuje. On je, nesumnjivo, u jednom naročitom duševnom stanju, svi su mu živci napeti do krajnjih granica, i on malo zbunjeno dodaje: 'Ja sam tražio reč da stavim primedbu na zapisnik.'

Ninko Perić držeći situaciju čvrsto u svojim rukama, ne da se zbuniti i objašnjava Puniši Račiću da je zapisnik primljen i da se o njemu više ne može govoriti. Puniša Račić, shvaćajući to kao Perićevu izjavu da se u zadnji čas ipak mora odustati od nauma, sjeda ponovo u klupu i time daje na znanje da nema šta da govori ako više ne može dobiti riječ da stavi primjedbu na zapisnik. Ali Ninko Perić, vidjevši kako Puniša Račić odustaje od riječi, brzo se snalazi i dodaje: 'ali vaše je ime spomenuto i možete na to da odgovorite'.¹⁸

Zbilja, ako izuzmemo onih nekoliko početnih previda i pogrešnih pretpostavki i uz to činjenice koje po prirodi stvari nije mogao znati, Kulundžić je sastavio ne samo veoma sugestivnu, već i dobro logički zasnovanu verziju događaja. Smetenost Račićeva (koji ne zna ni zašto se javlja ni kako može da dobije reč) i istrajavanje Perićevu na poslovničkoj, proceduralnoj formi samo su se pod tim uslovima mogli iskriviti do ovih razmera. Pri tom Ninko Perić iako hladnokrvan, preduzimljiv i snalažljiv u zločinačkom poduhvatu (kakvim ga predstavlja Kulundžić), ipak propušta da Račića izvede na govornicu dok se raspravljalo o zapisniku (kako je to trebalo da bude u Kulundžićevom scenariju), nego to čini drugim povodom, za koji nisu unapred pripremljeni ni on ni Račić. Kao što smo videli, četiri bezazlene reči u dodatnom objašnjenju Ninka Perića (Ima reč narodni poslanik... „pošto je bio spomenut”) već su bile Kulundžiću dovoljna kvalifikacija za nameštanje ubistva. Uzimajući to, ne treba da nas začudi način na koji taj autor tumači motive predsednika Skupštine da govorniku skrene pažnju kako za svoj govor ima samo pet minuta. Možda neobično na prvo čitanje, ali Kulundžićev predsednik Skupštine je zapravo na taj način i u vidu „poslednjeg podstreka”, sugerisao Račiću da planirani zločin treba da izvede u okviru navedenog vremena, kada je uostalom zločin i počinjen. „Drugacije se to i ne može shvatiti”, dodao je Kulundžić na kraju i verovatno bi uvaženi književnik bio veoma uvređen kada bi neko „to” probao da shvati i na neki drugi način.¹⁹

¹⁸ Z. Kulundžić, nav. delo, 353-4.

¹⁹ Z. Kulundžić, nav. delo, 354.

Puniša Račić izlazi za govornicu

Da bismo do kraja iscrplili elemente Perićeve tehničke „krivice”, treba da vidimo kako se zločinac Račić obreo na govornici (pošto je govor započeo u klupi). Stjepan Radić u navedenoj izjavi kaže da je Perić pozvao Račića na govornicu iako se to „osobito protivi poslovniku, koji određuje da se na osobnu primjedbu ima govoriti iz klupe”.²⁰ Radić zatim nastavlja: „Ja sam taj poziv Perića shvatio kao ohrabrenje zločinca i kao olakšanje njegovog zlodjela, jer je govornica desnice baš sučelice prvoj klupi središta, u kojoj sam ja sjedio. A kako je govornica povišena,²¹ to ona daje osobito zgodan položaj za svaki napadaj.”²²

Slične argumente i scenario nalazimo i kod Kulundžića, s tim što on ne prihvata da je Perić pozvao Račića za govornicu (čega uostalom nema ni u Stenografskim beleškama). Kulundžić ovde unosi ispravku Radićeve verzije: „dr Perić nije pozvao Račića na govornicu, nego mu je dozvolio da se na nju popne”.²³ Za argumentaciju on uzima jedan misteriozni detalj, naime nekakav čudan znak rukom (znači gest) koji je Račić uputio Periću kada je ustao sa svog mesta i krenuo ka govornici. Izveštač *Politike* koji je taj gest video protumačio ga je kao znak „da želi da govori sa govornice i da želi da se čuje šta kaže”. Kulundžić, dosledan već razrađenoj koncepciji događaja, ima svoju verziju:

„To je *morao biti* (kurziv A. M., drugim rečima: bez ikakve sumnje) unaprijed dogovoreni znak između Puniše Račića i Ninka Perića, kojim mu je ovaj saopćavao da akcija počinje i da on kao predsjednik treba da deluje u smislu dogovora: prekinuti sjednicu i napustiti salu. Unaprijed je *moralo biti* (kurziv A. M.) dogovoreno da se zločin odigra u parlamentu, ali ipak ne za vrijeme formalne sjednice.”²⁴

U svojoj knjizi Kulundžić je insistirao na svojoj naročitoj osposobljenosti da procenjuje skriveno značenje gestova. Kako navodi, fenomen je izučavao, čak i kod severnoameričkih Indijanaca, pa ipak nam se čini preterano da jedan mali neodređeni gest rukom raspamećenog zločinca (u trenutku pred izvršenje zločina) može da ima baš ono značenje koje mu Kulundžić pripisuje. Perić u jednom od svojih Rukopisa ne pominje nikakav gest rukom, već samo kaže da je Račić ustao sa mesta, uputio pogled u njegovom pravcu i zatim otišao na govornicu.²⁵

²⁰ Perić u svom odgovoru (Rukopis-1) piše da govornik (radi ličnog objašnjenja) „ima pravo da izade i na govornicu i to se izričito kaže i u poslovniku”. Član 39 tadašnjeg Poslovnika glasi: „Ministri, državni podsekretari i vladini poverenici mogu govoriti i sa svoga mesta, a poslanici moraju govoriti sa govornice, sem kada govore o poslovniku, ličnoj stvari ili stavljaju kratka pitanja (kurziv A. M.). Znači, univerzalna poslanička obaveza je da govori sa govornice. Ove obaveze poslanici su oslobođeni u navedenim slučajevima (između ostalih i kada se javljaju radi ličnog objašnjenja) i tada mogu da govore sa mesta, ali to ne znači (ili bar nigde izrekom ne stoji da im je zabranjeno) da i tim povodom mogu da govore sa govornice.

²¹ Ovim rezonom mogla se odgovornost preneti i na arhitektu sale i konstruktora govornice kao saučesnika u počinjenom zločinu.

²² V. napomenu br.7

²³ Z. Kulundžić, nav. delo, 389.

²⁴ Z. Kulundžić, nav. delo, 361.

²⁵ „... i dok sam ja za vreme te graje pod utiskom protesta od opozicije razmišljao o kazni prema Puniši samo dok pročitam beleške (pošto od galame nije čuo šta je tačno Račić rekao, prim. A. M.), dotle on u sred te graje izlazi iz klupe, gleda u mene (kurziv A. M.) i ide govorničkoj tribini...”, Rukopis-2.

Zašto Stjepan Radić uoči zločina nije bio isključen iz rada Skupštine?

U prethodnim konstatacijama se uglavnom iscrpljuje centralno mesto neposredne Perićeve „krivice”. Međutim, sumnjičenja obuhvataju još nekoliko detalja koje moramo da pomenemo. Radić insistira na činjenici da je predsednik Perić 19. juna odustao od iznošenja predloga za njegovo isključenje iz Skupštine zbog uvreda koje je uputio sa govornice skupštinskoj većini.²⁶ Drugim rečima, Radić smatra da je bio zadržan u Parlamentu zato da bi na njega bio izveden atentat. Kulundžić prihvata i nadograđuje tu tezu. Po Perićevoj tvrdnji, ostanak Radićev u Parlamentu izdejstvovala je sama njegova poslanička grupa opozicije koju je tom prilikom predstavljao Svetozar Pribičević.

Bez namere da arbitriramo između tih verzija (prve dve su dobro poznate i dostupne javnosti), navešćemo karakteristična mesta Perićevih objašnjenja, koja do sada nisu bila poznata publici:

„Tek pri kraju sednice toga dana, dakle 19. juna podneo mi je g. Kosanović, nar. poslanik pismeno saopštenje o tim pretnjama (Popovića i Račića) sa predlogom od 25 poslanika da se g. Popović i Račić stoga isključe sa po tri sednice. Taj su mi predlog bili uzeli (predstavnici opozicije, prim. A. M.), pa mi ga je doneo ponovo g. Sv. Pribičević i rekao mi je da od njega ne pravim pitanje i ne saopštavam Nar. Skupštini, *ako većina odustane od predloga o isključenju Stepana Radića, za koji je bio saznao da je spremljen, želeći da se ne isključi Radić.*

Većina je zaista bila spremila predlog za isključenje Radića zbog uvreda koje im je toga dana naneo. Ali na kraju sednice većina je odustala od toga predloga i time je otpao i predlog manjine o isključenju Popovića i Račića.

Ja sam lično taj spontani kompromis većine i manjine prihvatio baš u cilju stišavanja zaoštrenih odnosa. Takvo je rešenje prihvaćeno od cele Nar. Skupštine, i ni jedna strana nije tražila da se njen predlog stavi na glasanje. Time je završena sednica od 19. juna.²⁷

²⁶ U nekoliko navrata nazvao ih je stokom. – Stenografske beleške, 19. jun, 5. str.

²⁷ Izvod iz Perićevog koncepta za svedočenje na sudu (Rukopis-2) koji odgovara onome što je prenela *Politika*, broj od 30. maja 1929 („Iskaz g. dr. Ninka Perića”). Međutim, u onom spisu koji je napisao kao neposredni odgovor na pročitane optužbe 1944. (Rukopis-1), Perić decidirano navodi da je taj kompromis postignut 20. a ne 19. juna. Ako ovde nije reč o stvarima koje su nehotice, zaboravom (nakon 16 godina od događaja, u nervoznom stanju nakon čitanja Devčićevog članka) i u magnovenju, pobrkane, tada bi ta činjenica mogla pobuditi izvesno podozrenje i pažnju. Mada, čak i pri ovim nedoumicama, ostaje činjenica da predsednik Skupštine nije mogao samovoljno da odbaci zahtev za Radićevo isključenje. Drugim rečima, da je većina izašla 19. ili 20. juna sa zahtevom za Radićevo isključenje, predsednik Skupštine nije se mogao oglušiti o takav jedan zahtev. Ergo, „krivica” za takav jedan postupak ne može biti na ličnosti predsednika Skupštine.

Zapaljivi doživljaj politike

Perićev iskaz, kako smo videli, ukazuje se kao nova istorijska pojedinost, koju bi vredelo ispitati i proveriti njenu verodostojnost. Ovaj mali rad uskraćen je za mogućnost da ponudi pojedinačni sud o čoveku čija je celina biografije još nepoznata javnosti. Tek bi celina biografije dr Ninka Perića omogućila pouzdanije pristupanje ne samo tom problemu već, čini se, i nekim drugim otvorenim pitanjima naše međuratne Kraljevine.

Poslednji dopis i uopšte poslednja arhivalija, koja je bila pohranjena u privatnoj ostavštini Ninka Perića, bilo je ljubazno pismo Zvonimira Kulundžića, u kojem je hrvatski publicista tražio razjašnjenja u vezi s knjigom koju je upravo pisao i koju smo tako često ovde citirali. Perić je tada (1960. godine), nažalost, već bio u bolnici, gde je, bolestan od raka, provodio svoje poslednje dane.

Njegova ostavština bila je zatvorena (izuzev za članove porodice) i potpuno nepoznata javnosti više od četrdeset godina. Moram priznati da sam sa izvesnim strahopoštovanjem pristupio hartijama u koje je taj čovek sakupio podatke, misli i poruke koje treba da svedoče o njemu posle smrti. Ne sumnjamo da bi Kulundžićeva knjiga izgledala drugačije da je pismo Periću bilo upućeno malo ranije ili da je autor imao prilike da pregleda njegovu ostavštinu. Ipak, i pored toga, zadivljuju trud, veština i inge-nioznost svih onih silnih konstrukcija i nategnutih argumenata koje je koristio.

U jednom pitanju, koje već samo sobom nosi toliko jeda i uzajamnih prebacivanja, pozvani uglednici jedne i druge strane samo su još pojačavali tenzije i dogrevali emocije. Sve, nažalost, ukazuje na onaj violentni, zapaljivi doživljaj politike kod ljudi na ovim prostorima, o kojem je tako sjajno pisao Dvorniković, ali kojim se mi nećemo baviti u ovom radu. Mi smo se, ako se strpljivi čitalac priseća, još na početku ove rasprave asketski obavezali da se u njoj nećemo baviti zanimljivim i uzbudljivim temama, već samo suvoparnim činjenicama, onakvim kakve su izgledale (ili se nama čini da su izgledale) pre nego su ušle u partijske, književne i memoarske interpretacije.

Umesto zaključka

Za kraj, u vidu ilustracije, pokazaćemo još samo kako su taj događaj u svojim sećanjima poneli u emigraciju Milan Stojadinović i Vladko Maček. Te ilustracije pojasniće način kojim se čak i čovekovo pamćenje prilagođavalo konstruisanom mitu ili (u ovom slučaju očigledno) običnoj izmišljotini. I pored postojećih stenografskih beležaka i verovatne pretpostavke da će njihove memoare nekad neko proveravati, oni su, obojica, izmislili čitav scenario događaja.

Kod Mačeka Perić ponavlja sve one inkriminisane radnje kroz koje smo već prošli kod Radića i kod Kulundžića, do trenutka kada Račić izlazi na govornicu. U tom trenutku, u Mačekovoj izvedbi, Perić ne samo što poziva Račića za govornicu već to čini

rečima koje su, jedna za drugom, od prve do poslednje, potpuno izmišljene i koje su mogle da nastanu samo u maglinama jedne dugotrajne uobrazilje: „Dođite ovamo, molim vas, siguran sam da ćemo vas bolje čuti.”²⁸ Zatim sledi ona opaska o govornici kao izabranom mestu za izvršenje ubistva itd... itd...

Istovetan način, doduše nekako primitivniji i suprotno naelektrisan, nalazimo u memoarima Milana Stojadinovića.²⁹ On je izmislio Pernarovu upadicu sa mesta koja je do krajnosti razjarila Punišu. U stvari, prvo je izmislio Račićev tragijski, herojski vapaj: „Za ovu zemlju ja sam i svoju krv prolio.” Zatim je usledio Pernarov (takođe izmišljeni) odgovor i to onako – kako se ne sme govoriti čoveku, koji se nalazi u epskom zanosu: „Pa dobro, onda kaži koliko si litara krvi prolio pa da ti platimo u zlatu.”³⁰ Stojadinović u odbrani zločinca argumentuje: „Uvreda je nesumnjivo bila teška. Prolivena krv za otadžbinu ne meri se litrom niti plaća novcem (...).”

Nećemo dalje komentarisati... Mučno je, čak i za standarde političke kulture i etike u međuratnoj Kraljevini. Uz to verujemo da i najstrpljivijim čitaocima već ponestaje strpljenja. Ipak, da ne bi ovaj mali rad, naposletku, bio odveć tmuran i turoban, želimo još jednom da istaknemo lepo iskustvo saradnje s kolegama iz zagrebačkih arhiva, njihov istinski profesionalizam, nesebičnu pripomoć i posvećenost principima struke. Ovo je bilo tim ohrabrujuće što jedino uzajamna saradnja ove vrste može omogućiti pristupanje kompleksu otvorenih problema i preispitivanju postojećih stereotipa iz istorije srpsko-hrvatskih odnosa.

²⁸ „Will you come over here, please, I am sure we shall hear you better.”- Vladko Maček, In the struggle for freedom, New York, 1958, 107.

²⁹ Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka, 1970, 252-3;

³⁰ U stvari Pernar mu je dobacio: „Opljačkao si begove”- Stenografske beleške.

*Summary***Ninko Peric and the Crime in the Parliament on June 20, 1928**

Assassination in Parliament on June 20, 1928, was undoubtedly a turning point in history of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (SCS). The importance of this occurrence was reason that it has been often interpreted, analyzed and described in literature and scientific studies. Chief of Croatian Peasant Party and one of MP – victims, Stjepan Radic, in official statement in Court, left us his version of the event. According to him, crime was organized and orchestrated by Ninko Peric, the president of Parliament then. As Peric was close associate of King Aleksandar Karadjordjevic, accusation could easily be transferred to sovereign himself.

Radic's statement given a short time after the event was very emotional and incorrect in important details. However, it had great impact on his followers, especially after Radic's death. Instead of abatement in perception of past, even more emotions and anger arose on both side – Serbian and Croatian. Accusation against Peric or attempts to diminish Punisa Racic's guilt and responsibility could be a model of exaggerated and hyperbolic manner in Balkan historiography and journalism.